

بررسی نقش ژئوپلیتیک انرژی در مفهوم‌سازی هلال شیعی

* افشین متقی

** مصطفی رشیدی

*** مسعود معینی‌پور

(۱۴۷-۱۷۲)

چکیده

هلال شیعی مفهومی است که در سال‌های اخیر اعراب حوزه خلیج فارس، به ویژه عربستان سعودی و غربی‌ها مرتب آن را تکرار می‌کنند و به تازگی برخی شیعیان و ایرانیان نیز، این مفهوم را به کار می‌برند. ظهور یک مفهوم نو در منطقه خاورمیانه و مفهوم‌سازی در باره تشیع که در سرنوشت شیعیان و ایران که بزرگ‌ترین کشور شیعی تأثیرگذار محسوب می‌شود، هر پژوهشگری را به تفکر وامی‌دارد؛ از این رو، تأمل در باره چیستی هلال شیعی و عوامل پیدایی آن و تأثیرش بر جایگاه جمهوری اسلامی ایران و شیعیان منطقه جزء ضرورت‌های تحقیق در موضوع هلال شیعی است. بنابراین، نگارندگان در مقاله حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال اساسی‌اند که: انرژی با تأکید بر نفت، چه نقش ژئوپلیتیکی در پیدایی هلال شیعی دارد؟ (سؤال) نیاز امریکا برای مشروعیت بخشی به حضورش در منطقه و کنترل منابع نفتی سبب مفهوم‌سازی و پیدایی هلال شیعی شده است. (فرضیه) این مقاله

* استادیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی - afshin-mottaghi@yahoo.com

** دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران - mostafarashidi@ut.ac.ir

*** دانشجوی دکتری انقلاب اسلامی دانشگاه معارف اسلامی و مدرس دانشگاه تهران -

moeini_masood@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۷/۲ تاریخ تأیید: ۱۳۹۲/۹/۲۵

در دستیابی به جایگاه انرژی در مفهوم‌سازی هلال شیعه است. (هدف) پاسخ به سؤال و نیل به هدف مقاله، با جمع‌آوری داده‌ها از طریق کتابخانه‌ای، اسنادی و به شیوه تحلیلی - تبیینی میسر است (روش) که حاصل آن، دسترسی به نتایجی چون: کشف موقعیتی جدید برای شیعه، استعماری بودن مفهوم هلال شیعی و هویداسازی نقش نفت در خلق یک مفهوم ژئوپلتیکی است. (یافته)

واژگان کلیدی:

نفت، ژئوپلتیک انرژی، هلال شیعی، ایران، امریکا

مقدمه

شیعیان، بخشی از جهان اسلام را تشکیل می‌دهند و دارای اندیشه‌ای مخصوص در باب اعتقادات اسلامی هستند. آنان به واسطه معتقدات خود از دیگر مسلمانان باز شناخته می‌شوند که البته همین اعتقادات، هویت شیعی آن‌ها را شکل داده است. گاهی این هویت خاص سبب شده تا شیعیان مورد رنج و آزار دیگر مسلمانان قرار گیرند. در گذشته شیعیان توسط سنی‌های تندرو به ویژه وهابیت مورد آزار قرار می‌گرفتند و در دوره معاصر، این رویه، صورت خشن‌تری به خود گرفته است. این تعارض بین شیعیان و برخی گروه‌های سنی در طول دوره معاصر همواره ابزاری برای سوءاستفاده غربی‌ها در جهت تفرقه‌افکنی بین مسلمانان شده است اما با ورود به قرن ۱۵ ش. / ۲۱ م. نیاز غرب برای اختلاف‌افکنی بین مسلمانان فزونی یافته است؛ چراکه مسلمانان بیشترین منابع انرژی جهان را در اختیار دارند و در قرن ۱۵ ش. / ۲۱ م. نیاز غرب به این منابع افزایش یافته است. در این بین شیعیان با استقرار در مناطق مهم انرژی، به ویژه نفت، مورد توجه خاص غرب به رهبری امریکا قرار گرفته‌اند. امریکا که به دلیل کنترل بر منابع نفتی به دنبال حضور دائم در منطقه خاورمیانه و به ویژه حوزه خلیج فارس است همواره می‌کوشد تا مشروعیت لازم را برای حضور خود فراهم سازد. در این راستا ایالات متحده همراه دوستان و هم‌پیمانان عرب خویش در طی سال‌های اخیر از خطر شکل‌گیری هلال شیعی به رهبری ایران سخن می‌گویند؛ از همین رو، اقدام به

مفهوم سازی جدید مبتنی بر هلال شیعی کرده‌اند. بنابراین، مقاله حاضر سعی می‌کند تا هلال شیعی و جایگاه انرژی در مفهوم سازی آن را بررسی کند.

انرژی و اهمیت ژئوپلیتیکی^۱ آن

ذخایر فراوانی از انواع انرژی در جهان به چشم می‌خورد اما به رغم ظهور انرژی های نو، نفت همچنان موتور محرک اقتصاد جهانی کنونی قلمداد می‌شود. نفت تا پایان قرن ۱۵ ش. / م. ۲۱ دوام خواهد داشت؛ هر چند منابع نفت غیر متعارف نظیر روغن سنگین، قیر نفتی، ماسه نفتی، به احتمال فراوان در آینده نقش فزاینده‌ای بازی خواهد کرد (Christoph 2007: 13).

جدول شماره (۱) مصرف جهانی انرژی‌های اولیه (۲۰۰۶-۲۰۰۷)

مجموع ۲۰۰۷	هیدروالکتریک	انرژی هسته‌ای	زغال سنگ	گاز طبیعی	نفت	مجموع ۲۰۰۶	هیدروالکتریک	انرژی هسته‌ای	زغال سنگ	گاز طبیعی	نفت	مجموع ۲۰۰۶	برحسب میلیون تون نفت
۲۸۳۸/۶	۱۴۶/۲	۲۱۵/۶	۶۱۳/۳	۷۲۸/۹	۱۱۳۴/۷	۲۷۹۴/۰	۱۵۳/۴	۲۱۲/۰	۶۰۵/۷	۶۹۲/۷	۱۱۳۰/۲	۲۳۹/۹	امریکای شمالی
۵۲۲/۹	۱۵۳/۱	۴/۴	۲۲/۴	۱۲۱/۱	۲۵۲/۰	۵۳۳/۰	۱۴۹/۳	۴/۸	۲۰/۹	۱۱۸/۲	۲۳۹/۹	۲۳۹/۹	امریکای جنوبی، مرکزی
۲۵۵/۱	۱۴/۴	۹۹/۷	۱۲/۰	۳۷/۷	۹۱/۳	۲۶۰/۶	۱۳/۹	۱۰۲/۱	۱۲/۱	۳۹/۷	۹۲/۹	۹۲/۹	فرانسه
۳۱۱/۰	۶/۲	۳۱/۸	۸۶/۰	۷۴/۵	۱۱۲/۵	۳۲۹/۵	۶/۱	۳۷/۹	۸۳/۵	۷۸/۵	۱۲۳/۶	۱۲۳/۶	آلمان
۱۷۹/۶	۸/۸	-	۱۷/۵	۷۰/۰	۸۳/۳	۱۸۳/۴	۹/۸	-	۱۷/۲	۶۹/۷	۸۶/۷	۸۶/۷	ایتالیا
۶۹۲/۰	۴۰/۵	۳۶/۲	۹۴/۵	۳۹۴/۹	۱۲۵/۹	۶۸۷/۷	۳۹/۶	۳۵/۴	۹۶/۷	۳۸۸/۹	۱۲۷/۱	۱۲۷/۱	فدراسیون روسیه
۲۱۵/۹	۲/۱	۱۴/۱	۳۹/۲	۸۲/۳	۷۸/۲	۲۲۴/۴	۱/۹	۱۷/۱	۴۲/۱	۸۱/۰	۸۲/۳	۸۲/۳	بریتانیا
۲۹۸۷/۵	۱۸۸/۶	۲۷۵/۶	۵۳۳/۷	۱۰۴۰/۱	۹۴۹/۴	۳۰۰۹/۷	۱۸۴/۶	۲۸۷/۲	۵۳۲/۶	۱۰۳۶/۳	۹۶۹/۰	۹۶۹/۰	اروپا-اوراسیا
۵۷۴/۱	۵/۱	-	۶/۱	۲۶۹/۴	۲۹۳/۵	۵۵۷/۳	۵/۰	-	۸/۹	۲۶۲/۲	۲۸۱/۲	۲۸۱/۲	خاورمیانه
۳۴۴/۴	۲۲/۲	۳/۰	۱۰۵/۹	۷۵/۲	۱۳۸/۲	۳۲۸/۳	۲۱/۷	۲/۴	۱۰۱/۹	۷۰/۱	۱۳۲/۱	۱۳۲/۱	آفریقا
۳۸۰۱/۸	۱۹۴/۰	۱۲۳/۴	۱۸۹۶/۲	۴۰۳/۱	۱۱۸۵/۱	۳۶۲۰/۷	۱۸۳/۱	۱۲۸/۶	۱۷۷۱/۷	۳۷۸/۸	۱۱۵۸/۵	۱۱۵۸/۵	آسیای پاسفیک ^۲
۱۱۰۹۹/۳	۷۰۹/۲	۶۲۲/۰	۳۱۷۷/۵	۲۶۳۷/۷	۳۸۵۲/۸	۱۰۸۴۳/۰	۶۹۷/۲	۶۳۴/۹	۳۰۴۱/۷	۲۵۵۸/۳	۳۹۱۰/۹	۳۹۱۰/۹	مجموع جهانی
۱۷۴۴/۵	۷۷/۳	۲۱۱/۷	۳۱۷/۹	۴۳۳/۷	۷۰۳/۹	۱۷۸۳/۴	۷۶/۹	۲۲۴/۵	۳۱۸/۹	۴۴۰/۷	۷۲۲/۴	۷۲۲/۴	اتحادیه اروپا
۵۵۶۶/۴	۲۹۵/۶	۵۲۰/۶	۱۱۸۴/۳	۱۳۱۶/۹	۲۲۴۹/۰	۵۵۵۲/۴	۳۰۱/۹	۵۳۶/۳	۱۱۶۹/۷	۱۲۷۴/۳	۲۲۷۰/۲	۲۲۷۰/۲	OECD ^۱

۱. ژئوپلیتیک (geopolitics) یا جغرافیای سیاست در معنای کلی به رابطه میان سیاست و جغرافیا در مقیاس محلی، منطقه‌ای و

جهانی می‌پردازد.

۲. کشورهای شرق آسیا

کشورهای بازمانده												
از اتحاد جماهیر شوروی (سابق)	۱۸۴/۵	۵۶۱/۷	۱۶۶/۹	۵۸/۴	۵۵/۶	۱۰۲۷/۱	۱۸۳/۸	۵۶۸/۷	۱۶۶/۲	۵۹/۹	۵۶/۵	۱۰۳۵/۲
Other EMEs	۱۴۵۶/۲	۷۲۲/۳	۱۷۰۵/۱	۴۰/۲	۳۳۹/۷	۴۲۶۳/۴	۱۵۲۰/۰	۷۵۲/۱	۱۸۲۷/۰	۴۱/۵	۳۵۷/۱	۴۴۹۷/۸

(BP Statistical Review of World Energy 2008)

ذخایر اثبات شده گاز، زغال سنگ، اورانیوم و منابع انرژی های تجدیدپذیر فراوان بوده و به طور نسبی کاهش دهنده هزینه های غیررقابتی^۲ هستند. بعد از سال ۱۳۹۹ ش. ۲۰٪. تکنولوژی هایی نظیر سلول های سوختی هیدروژنی، انرژی های تمیز در جهان عاری از کربن شتابنده توسعه خواهند یافت (EIA 2004: 6).

جدول شماره (۲) میزان ذخائر جهانی انرژی های اولیه (۱۹۹۱-۲۰۰۷)

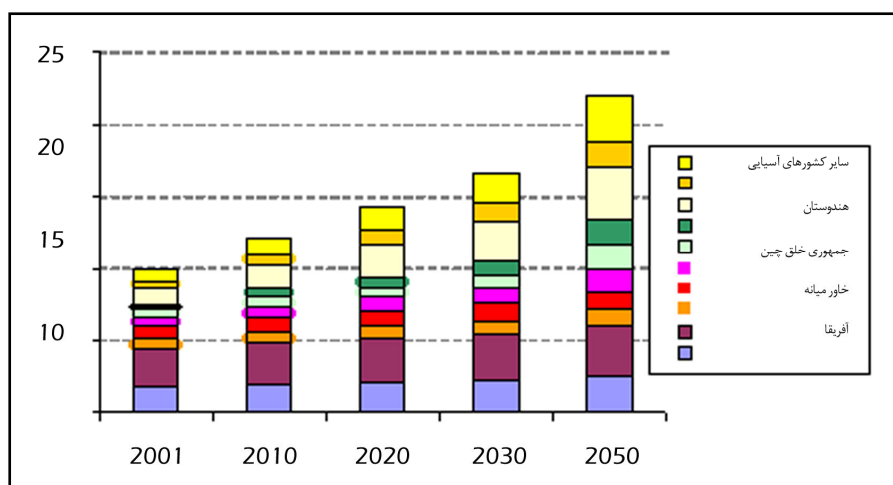
انرژی های اولیه	۱۹۹۰		۲۰۰۰		۲۰۰۶	
	mote	%	mote	%	mote	%
نفت خام	۳/۱۴۵	۳۸/۷٪	۳/۵۳۷	۳۸/۱٪	۳/۸۹۰	۸/۳۵٪
زغال سنگ	۲/۲۳۴	۲۷/۵٪	۲/۳۶۱	۲۵/۴٪	۳/۰۹۰	۲۸/۴٪
گاز طبیعی	۱/۷۹۴	۲۲/۱٪	۲/۱۹۲	۲۳/۶٪	۲/۵۷۵	۲۳/۷٪
برق آبی	۴۹۵	۶/۱٪	۶۱۱	۶/۶٪	۶۸۸	۶/۳٪
انرژی هسته ای	۴۵۳	۵/۶٪	۵۸۵	۶/۳٪	۶۳۶	۵/۸٪
مجموع	۸/۱۲۰		۹/۲۸۵		۱۰/۸۷۹	

۱. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD Organisation for Economic Co-operation and Development) در ۱۴ دسامبر ۱۹۶۰ با امضای یک کنوانسیون ۲۱ ماده ای توسط کشورهای اتریش، بلژیک، کانادا، دانمارک، فرانسه، آلمان، یونان، ایسلند، ایرلند، لوکزامبورگ، هلند، نروژ، پرتغال، اسپانیا، سوئد، سوئیس، ترکیه، انگلیس و آمریکا تأسیس شد. بعداً با پیوستن کشورهای ایتالیا، ژاپن، نیوزیلند، فنلاند، استرالیا، جمهوری چک، مجارستان، مکزیک، کره جنوبی، لهستان و جمهوری اسلواکی تعداد اعضای این سازمان به ۳۰ کشور افزایش یافت. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه به عنوان یکی از تأثیرگذارترین نهادهای اقتصادی جهانی مجمعی برای کشورهای همفکر به منظور بحث و بررسی، ایجاد و پالایش سیاست های اقتصادی و اجتماعی آنها است.

۲. غیررقابتی بودن به این معنی است که مصرف یک کالا توسط یک نفر، دسترسی کالا برای مصرف دیگران را کاهش نمی دهد و هزینه های غیررقابتی نیز به معنی سرمایه گذاری و هزینه کردن برای ایجاد فرصت ها و تولید یا اکتشاف کالاها و موادی است که دسترسی بخشی از افراد یا گروه ها یا کشورها به آنها محدودیتی برای دیگران ایجاد نمی کند.

(BP Statistical Review of World Energy June 2006)

به رغم تلاش های جهانی برای توسعه آلترناتیوهای انرژی در دیدگاه های میان مدت منابع انرژی فسیلی (نفت خام، گاز طبیعی و زغال سنگ) باید نیازهای جهانی را مرتفع سازند. منابع انرژی فسیلی ۹۰ درصد از افزایش تقاضای جهانی را تأمین می نمایند (EIA 2004: 6).

نمودار شماره ۱. مصرف جهانی انرژی های اولیه، برحسب مناطق

(Source: Energy Development and CO₂)

گاز طبیعی با ۲/۴ درصد رشد در سطح جهانی، بیشترین نیاز به انرژی را تأمین کرده است. نیاز جهانی انرژی های اولیه از طریق ۳۶ درصد نفت، ۲۸ درصد زغال سنگ، ۲۴ گاز طبیعی، ۶ انرژی هسته ای و ۷ درصد انرژی آبی تأمین می شود. تقاضای کنونی انرژی نسبت به دهه ۱۳۵۰ ش. ۱۹۷۰م. تقریباً دو برابر شده است (Klaus Brummer 2006: 16). تقاضای جهانی برای انرژی همچنین از سال ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۹ ش. ۲۰۰۶ تا ۲۰۳۰م. نیز ۵۰ درصد افزایش خواهد داشت. بیش از ۷۰ درصد از این افزایش مصرف، توسط کشورهای در حال توسعه صورت خواهد گرفت (Deutschland 2007: 13). طبق پیش بینی IEA^۱ تقاضای تجاری انرژی اولیه جهانی بین سال های ۱۳۸۰ تا ۱۴۲۹ ش. ۲۰۰۱ تا

1. International Energy Agency (آژانس بین المللی انرژی)

۲۰۵۰ م. پنجاه درصد افزایش می یابد یا در میانگین سالانه به میزان ۲ درصد افزایش خواهد داشت. رشد میانگین تقاضای جهانی انرژی های اولیه سالانه ۲/۲ درصد در سال های بین ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۶ ش. / ۱۹۷۱ تا ۱۹۹۷ م. بوده است (EIA 2004: 3).

نفت؛ کالایی حیاتی

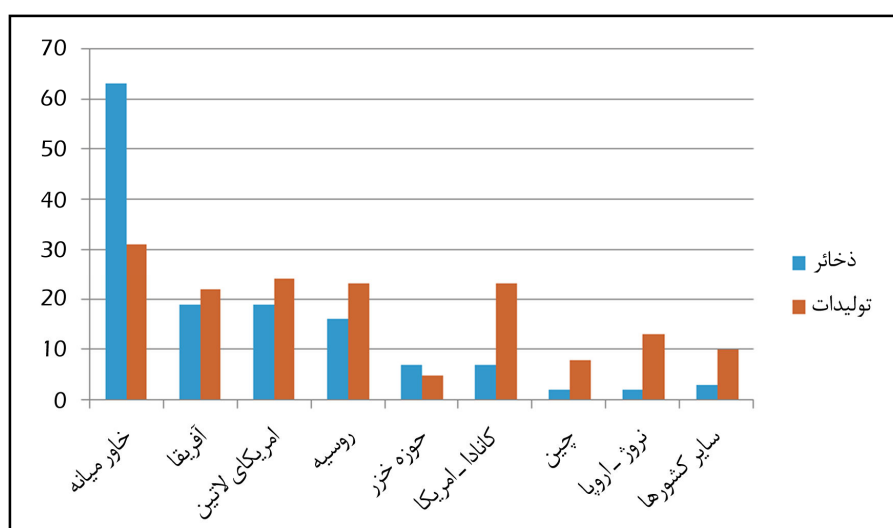
نفت، ضروری ترین عنصر جامعه صنعتی است که حوزه کاربرد وسیعی را در بر می گیرد و نه تنها در قالب سوخت و سایل گرمايشی در منازل مسکونی بلکه برای تولید الکتریسیته در نیروگاه های سوختی از آن استفاده می شود. در بخش حمل و نقل به عنوان سوخت موتورهای درون سوز، سوخت لوکوموتیو، کشتی و هواپیما کاربرد دارد. ماشین ها از تولیدات شیمیایی حاصل از نفت استفاده می نمایند. همچنین در صنعت پتروشیمی به عنوان یک عنصر غیر قابل چشم پوشی است. (IEA 2004: 4). برآورد مجموع پتانسیل نفت خام دنیا حدود ۳۸۷ گیگاتن می باشد اما ذخایر جهانی نفت حدود ۱۶۵ گیگاتن برآورد شده اند و در خاورمیانه، امریکا و حوزه کشورهای مستقل مشترک المنافع به ترتیب با ۶۲ درصد، ۱۳ درصد و ۱۰ درصد تقسیم شده است (IEA 2008: 3).

جدول شماره (۳) میزان ذخائر اثبات شده جهانی نفت در مناطق مختلف (سال ۲۰۰۸)

نسبت تولید بر مصرف	مجموع کلی	هزار میلیون بشکه	هزار میلیون تن	
۳۸/۷	۱۳/۲٪	۲۲۰/۲	۳۳/۸	امریکای شمالی
-	۱۹/۷٪	۳۲۸/۴	۵۰/۹	امریکای مرکزی و جنوبی
۷۸/۱	۴۸/۴٪	۸۰۷/۷	۱۰۹/۳	خاورمیانه
۳۷/۷	۷/۸٪	۱۳۰/۳	۱۷/۳	آفریقا
۱۳/۶	۲/۵٪	۴۱/۵	۵/۵	آسیای پاسفیک
۵۲/۹	۱۰۰/۰٪	۱۶۶۸/۹	۲۳۵/۸	مجموع کل جهانی
۲۲/۴	۸/۴٪	۱۴۰/۸	۱۹/۰	اروپا و اوراسیا
۱۲/۱	۰/۴٪	۶/۸	۰/۹	اتحادیه اروپا

منطقه OECD	۳۶/۰	۲۳۸/۳	۱۴/۳٪	۳۳/۴
OPEC	۱۶۹/۹	۱۲۱۱/۹	۷۲/۶٪	۸۸/۵
کشورهای غیر عضو OPEC	۱۹۹/۷	۱۴۳۰/۷	۸۵/۷٪	۵۸/۶
ذخائر اثبات شده و ماسه‌های نفتی	۲۷/۳	۱۶۷/۸		

(BP Statistical Review of World Energy 2013)

نمودار شماره ۲) تقسیم‌بندی منطقه‌ای ذخائر و تولیدات نفت دنیا (۲۰۰۶)

میلیون بشکه در روز

(BP June 2007)

حدود ۷۰ درصد از ذخایر نفت دنیا در یک منطقه نسبتاً محدود، معروف به هلال استراتژیک یا بیضی استراتژیک^۱ از خلیج فارس به سمت دریای خزر و از آنجا تا شمال غربی سیبری، واقع شده است (IEA 2004: 7). نفت غیر معمول، در آینده نقش بارزتری در زمینه تأمین انرژی ایفا خواهد کرد. این گونه مواد اغلب در کشورهایی نظیر ونزوئلا (قیر نفتی) و کانادا (ماسه‌های نفتی) قرار دارد. با توجه به قیمت‌های کنونی نفت، از لحاظ اقتصادی استفاده از نفت غیر متعارف، منطقی می‌باشد. کانادا با ۱۷۴ میلیارد بشکه بعد از

1. The Strategic Energy Ellipse

عربستان سعودی با ۲۶۲ میلیارد بشکه در جایگاه دوم دارندگان منابع نفت متعارف و غیرمتعارف قرار گرفته‌اند. (Christoph 2007: 16).

جدول شماره (۴) پراکنش منطقه‌ای ذخایر نفت دنیا

مناطق دارای ذخائر	مقدار ذخایر میلیارد بشکه	پراکنش ذخایر دنیا بر حسب درصد
خاورمیانه	۷۴۲/۷	۶۱/۵
آفریقا	۱۱۷/۲	۹/۷
امریکای لاتین	۱۱۶/۴	۹/۷
روسیه	۷۹/۵	۶/۶
حوزه خزر	۴۷/۳	۳/۹
ایالات متحده / کانادا	۴۷/۰	۳/۹
چین	۱۶/۳	۱/۳
اروپا + نروژ	۱۵/۶	۱/۳
سایر کشورها	۲۶/۲	۲/۲
مجموع	۱۲۰۸/۲	۱۰۰
ماسه‌های نفتی	۱۶۳/۵	+۱۳/۵

(BP Statistical Review of World Energy June 2007)

تولیدات نفت متعارف در دنیا به سطح ۱۰۰ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید پس از آن تا سال ۲۰۵۰ ثابت باقی می‌ماند، این موضوع پس از رشد سریع ظرفیت تولید در حوزه خلیج فارس پس از سال ۱۳۸۳ ش. ۲۰۱۰ م. اتفاق می‌افتد. (Christoph 2001: 14).

جدول شماره (۵) تقسیم‌بندی منطقه‌ای تولید جهانی نفت

تقسیم‌بندی تولیدات در سطح جهانی	مقدار میلیارد بشکه	درصد
خاورمیانه	۲۵،۵۹	۳۱،۲

۱۲،۱	۹،۹۹	آفریقا
۱۳،۵	۱۰،۵۶	امریکای لاتین
۱۲،۳	۹،۷۷	روسیه
۲،۷	۲،۲۴	حوزه خزر
۱۱،۹	۱۰،۱۲	ایالات متحده/کانادا
۴،۷	۳،۶۸	چین
۶،۴	۵،۱۹	اتحادیه اروپا+نروژ
۵،۵	۴،۵۲	سایر مناطق
۱۰۰	۸۱،۶۶	مجموع

(BP Statistical Review of World Energy June 2007)

از مطالب پیش گفته می توان دریافت که منطقه خاورمیانه از نظر برخورداری از منابع انرژی و به ویژه نفت و گاز اهمیت حیاتی در جهان دارد. این امر سبب توجه کشورهای بزرگ صنعتی که بیشترین مصرف انرژی را دارند، شده است. همین نیاز حیاتی آن ها را واداشته تا از سیاست ها و تدابیر مختلفی برای دستیابی به این انرژی استفاده کنند. یکی از این سیاست ها تأکید بر اسلام هراسی و ایجاد اختلاف بین مذاهب اسلامی و از جمله تبلیغ خطر مذهب تشیع برای منافع غرب و کشورهای عربی است. این تلاش ها ناشی از اهمیت استقرار شیعیان خاورمیانه در مناطق حساس انرژی است که در ذیل به آن پرداخته شده است (محمدی فومنی ۱۳۹۲: ۱).

ژئوپلیتیک شیعه و استقرار در مناطق مهم انرژی

ژئوپلیتیک شیعه به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی شیعیان در کشورهای مختلف خاورمیانه بزرگ با هارتلندی ایران است. اهمیت ایران در مقوله انرژی تا بدان حد است که گراهام فولر^۱، ایران را «قبله عالم»^۲، و پرفسور روح الله زمانی، «دوراهی حساس»

1. Graham E. Fuller

۲. فولر، گراهام (۱۳۹۰). قبله عالم، ترجمه عباس مخبر، تهران، نشر مرکز.

می‌نامد. همچنین مارتین کرامر^۱، محقق اسلام‌ستیز امریکایی، در کتاب تشیع، مقاومت و انقلاب^۲، به طور ضمنی درباره اهمیت عنصر ژئوپلیتیک شیعه می‌نویسد:

در دوران معاصر، تشیع برخی از قوی‌ترین مفاهیم طغیان انقلابی را پدید آورده است. جنبش‌های شیعی امروزه استراتژی‌های سیاسی فوق‌العاده‌اصیلی ابداع کرده‌اند که غالباً موجب شگفتی و حیرت دنیای اسلام و غرب شده است. این شیوه‌ها در ایران از عظیم‌ترین موفقیت‌ها برخوردار بوده و الهام‌بخش سایر شیعیان در دنیای عرب و جنوب آسیا نیز شده‌اند. کمربندی از تشیع، حیات اقتصادی، استراتژیکی و تاریخی اسلام را در برمی‌گیرد و بخش‌هایی از لبنان، سوریه، عراق، عربستان، کویت، بحرین، ایران، افغانستان، پاکستان و هندوستان را می‌پوشاند. این کمربند که در کشورهای مختلف به اکثریت و اقلیت شیعه تقسیم می‌شود، خود دنیایی است که تأثیرات گوناگون در آن به سرعت انتقال می‌یابد (مجموعه مقالات ۱۹۸۴: ۳۶).

وابستگی فراوان دولت‌های منطقه به درآمدهای نفتی، این کشورها را در برابر میزان تولید، نوسانات قیمت و ... بسیار تأثیرپذیر ساخته است و هرگونه اختلال در امر صادرات یا کاهش تولید مشکلات عدیده‌ای را برای آنان پدید می‌آورد، لذا عدم حضور و فعالیت شیعیان در این بخش، بسیار حیاتی و استراتژیک است. به نظر می‌رسد در کشورهایی که شیعیان با تبعیض‌ها و فشارهای سیاسی روبه‌رو هستند، امکان چالش بیشتری میان آن‌ها با دولت‌ها وجود دارد.

به طور مثال، در عربستان سعودی شیعیان روی بزرگ‌ترین حوزه نفتی این کشور در منطقه شرقیه شامل شهرهایی چون قطیف و الاحساء زندگی می‌کنند و عملاً بخش اعظم کارهای اجرایی نفت را شیعیان انجام می‌دهند، تا جایی که چهل درصد کارگران

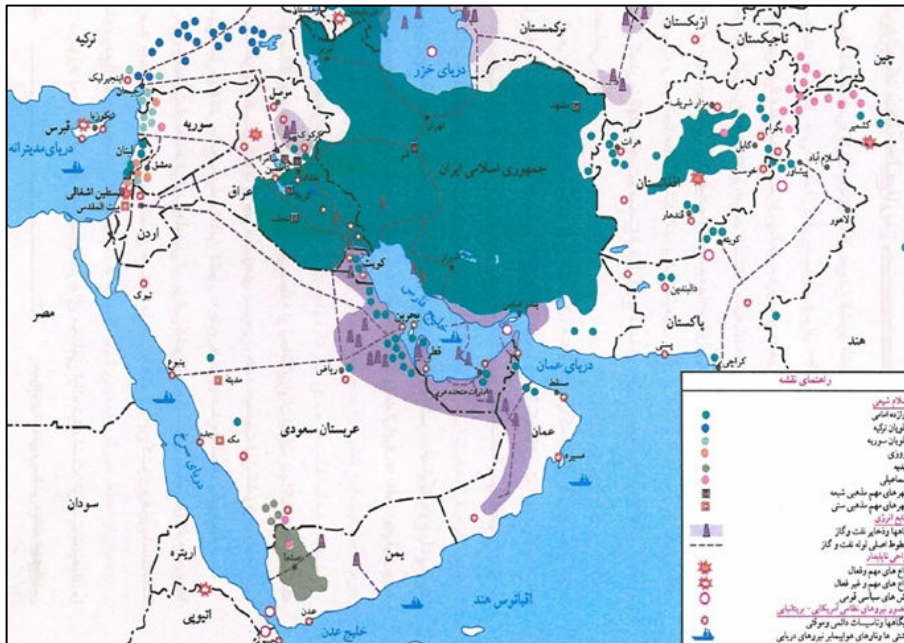
---

1. Martin Kramer

۲. کرامر، مارتین (۱۳۸۴). تشیع، مقاومت و انقلاب، مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی تل‌آویو.

شرکت آرامکو^۱ شیعه هستند؛ از این رو، شگفت نخواهد بود که سرنوشت حکومت سعودی، به دست شیعیان رقم بخورد و البته با توجه به فقر و نارضایی آن‌ها از دستگاه حاکم در شرایط فعلی نیز، عامل تهدیدکننده‌ای برای رژیم عربستان محسوب می‌شوند.

افزون بر عربستان، در کشورهای عمان، عراق، بحرین، امارات، کویت و قطر نیز شیعیان در مناطقی زندگی می‌کنند که از مهم‌ترین مراکز نفت خیز منطقه به شمار می‌آیند.

نقشه شماره (۱): پراکنش فضایی شیعیان و منابع نفت و گاز

(سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ۱۳۸۷)

شیعیان منطقه تقریباً تمام سواحل شمالی و جنوبی خلیج فارس را در بر گرفته‌اند. با توجه به اینکه مهم‌ترین میدان‌های نفت و گاز خلیج فارس در نزدیکی سواحل (خشکی و دریا) قرار دارند، به موقعیت مهم و استراتژیک شیعیان در منطقه بیشتر پی می‌بریم. مناطق شیعه‌نشین حوزه خلیج فارس نقش انکارناپذیری را در اقتصاد جهانی در سال‌های آتی بر عهده خواهند داشت و نبض جهان صنعتی تا چند دهه آینده در اختیار این مناطق خواهد بود. در نتیجه شیعیان منطقه از توانایی در ایفای نقش در منطقه و جهان برخوردار هستند. با در نظر داشتن نقشه فوق و توجه به نقشه‌های ذیل که بر خاسته از تئوری بیضی جدید انرژی جغرافی کمپ^۱ است می‌توان بهتر از نحوه انطباق منابع انرژی با محدوده استقرار شیعیان خاورمیانه آگاه شد.

نقشه شماره (۲) هارتلند ژئوپلیتیک انرژی

(اقتباس از بیضی انرژی جغرافیایی کمپ)

همان طور که در نقشه‌های فوق مشاهده می‌کنیم بیشتر حجم ذخایر نفت و گاز جهان در حوزه استقرار شیعیان و به‌ویژه اطراف کشور ایران به عنوان کانون اصلی شیعیان واقع شده‌اند و این امر در کنار اهمیت ذخائر کشور ایران، اهمیت استراتژیک و مرکزی آن در منطقه انرژی را نشان می‌دهد. موقعیت مرکزی ایران، امکان بهره‌بری از این وضعیت را در اقدامات سیاسی، نظامی و اقتصادی فراهم می‌سازد. از نظر ژئوپلیتیکی، قرارگیری در مرکز منطقه اصلی انرژی جهان و دارا بودن جایگاه قابل توجه در ذخائر نفت و گاز، در جمع با موقعیت حد واسط شرق-غرب و شمال-جنوب و اتصال منطقه انرژی آسیای مرکزی به آب‌های آزاد و اروپا، همگی سبب ارتقای وضعیت و جایگاه ژئوپلیتیکی ایران نسبت به دیگر تولیدکنندگان نفت و گاز می‌شود. در کنار اهمیت ژئوپلیتیکی ایران که ریشه در منابع انرژی دارد، اتصال مراکز تشیع به ایران و ادامه آن‌ها به مناطق انرژی نگرانی غربی‌ها و به‌ویژه امریکارا، بیش از حد کرده است.

جنوب عراق که مرکز تجمع شیعیان است علاوه بر وجود میدان‌های بزرگ نفتی و خطوط انتقال آن، گلوگاه ارتباط دریایی این کشور به حساب می‌آید. همچنین دشت حاصلخیز جنوب عراق و منطقه بصره در اختیار شیعیان است. در مجموع، تا حدود زیادی شیعیان بر نقاط استراتژیک عراق، مخصوصاً حوزه‌های نفتی جنوب، تسلط دارند.

در عربستان سعودی نیز شیعیان در مناطقی زندگی می‌کنند مهم‌ترین و بزرگ‌ترین ذخایر نفتی این کشور محسوب می‌شود، یعنی مناطق الاحساء و قطیف که در استان شرقیه واقع شده‌اند. این منطقه یکی از حساس‌ترین مناطق نفت خیز عربستان سعودی است؛ زیرا اکثر نیروی کار فعال در صنایع مرتبط با نفت از شیعیان منطقه هستند. خطوط عظیم انتقال نفت نیز در این مناطق کشیده شده‌اند و از لحاظ نظامی نیز منطقه اهمیت ویژه‌ای دارد.

اما در امارات، بیشترین تعداد شیعیان این کشور در دویی زندگی می کنند که از لحاظ تجاری یکی از پر رونق ترین شهرهای منطقه و از نظر منابع نفتی یکی از مهم ترین مناطق نفتی امارات متحده عربی است. از دیگر کشورهای منطقه که شیعیان درصد بالایی از جمعیت آن را تشکیل می دهند، بحرین است. این کشور دارای ذخایر عمده نفت و گاز نیست اما با توجه به جمعیت بالای شیعیان، آن ها می توانند نقش مهمی را در این کشور به ویژه در صنعت نفت آن ایفا کنند.

کویت و عمان، از دیگر کشورهای نفت خیز حوزه خلیج فارس، دارای اقلیت شیعه هستند. بعضی میدان های مهم نفتی کشورهای مزبور در مناطقی است که شیعیان در آن سکونت دارند. این مطالب با مراجعه به نقشه پراکندگی شیعیان و نقشه میدان های مهم نفت و گاز، بیشتر قابل درک است.

پس تمام مناطق شیعه نشین خلیج فارس موقعیت ژئواکونومیک^۱ قابل ملاحظه ای دارند. نکته قابل توجه دیگر این است که در اکثر این کشورها، شیعیان در امتداد یک خط ساحلی، مرزهای آبی منطقه خلیج فارس را در اختیار دارند. از طرفی مهم ترین منابع نفت و گاز در مجاورت این خط ساحلی قرار گرفته اند، که همین موضوع اهمیت مناطق شیعه نشین را برای کشورهای مذکور دوچندان می سازد. علاوه بر حساسیت موقعیت مکانی شیعیان از لحاظ تسلط بر منابع انرژی منطقه، در بیشتر این کشورها نیروی کار مشغول در صنایع نفت و گاز از شیعیان بومی بوده و نقش فراوانی در فعالیت و حفظ امنیت این صنایع بر عهده دارند.

شیعیان خلیج فارس در منطقه بسیار حساسی از نظر جغرافیای سیاسی قرار دارند. هفتاد درصد جمعیت خلیج فارس، یعنی منطقه ای که سه چهارم مرغوب ترین ذخایر نفتی دنیا در آن قرار دارد، شیعه هستند. اگر محدوده این کمر بند شیعی را، که به دور خلیج فارس کشیده شده است، وسیع تر ترسیم کنیم، در می یابیم که بیشتر جمعیت شیعه

---

۱. ژئواکونومیک (Geo-Economic) به اثرگذارترین عوامل یا زیربناهای اقتصادی کشوری، منطقه ای یا جهانی در تصمیم گیری های سیاسی می پردازد و نیز، اثرگذاری این عوامل در ساختار شکل گیرنده ژئوپلیتیک منطقه ای یا جهانی را مطالعه می کند.

در کانون‌های ژئوپلیتیکی متمرکز است که بر ثبات جهان، تأثیر فزاینده داشته و دارد. (توال ۱۳۸۲: ۱۷۳-۱۷۲). نکته قابل توجه این است که پراکندگی این جوامع و نبود یک مرکز هماهنگ‌کننده به هیچ وجه، از اهمیت تشیع به عنوان یک عامل ژئوپلیتیک نمی‌کاهد. تشیع پیش از همه، یک عامل ژئوپلیتیک داخلی است؛ چون جوامع شیعه دیگر حاضر به قبول موقعیت خود به صورت یک اقلیت نیستند. همچنین یک عامل ژئوپلیتیک خارجی است؛ زیرا حکومت‌های سنی منطقه‌ای دارنده نفت را بی‌ثبات می‌کند و نیز، کمربند شیعی خلیج فارس همچنان عامل نگرانی ستادهای ارتش و مایه تهدیدی برای سفارت‌خانه‌های قدرت‌های ذی‌نفع است (توال ۱۳۸۲: ۱۷۷).

جمعیت شیعه جهان عرب به لحاظ استراتژیکی، در قلب بزرگ‌ترین منطقه نفت‌خیز خاورمیانه و در عرض شاهراه‌های نفتی خلیج فارس قرار دارند. با توجه به این موضوع، فولر در کتاب *شیعیان عرب مسلمانان فراموش شده* می‌نویسد: از بُعد نظری، شیعیان عرب به کمک ایران می‌توانند بیشتر منافع نفتی خلیج را تحت کنترل کامل خود درآورند (فولر ۱۳۸۴: ۶۳).

آگاهی از این مسئله باعث شده که امریکا در مورد عراق تدابیر خاصی اتخاذ کند؛ چون شیعیان عراق از برتری نسبی در دولت برخوردار شده‌اند و همین امر باعث ادامه حضور آشکار و پنهان امریکا در عراق شده است. این حضور در چارچوب حساسیت غرب نسبت به ژئوپلیتیک شیعه قابل تحلیل است (تقی‌زاده ۱۳۸۳: ۱۸۳).

ادله ظهور مفهوم هلال شیعی^۱

هلال شیعی، هلالی است که از جبل عامل آغاز شده و پس از درنوردیدن بین‌النهرین و سواحل خلیج فارس به ویژه مناطق نفت‌خیز شرق عربستان سعودی و فلات ایران تا قلب کوه‌های خراسان بزرگ ادامه می‌یابد (جمالی ۱۳۸۶: ۱۴) اما علل پیدایی و گسترش چنین مفهومی چیست؟

---

1. Shia Crescent

برخی معتقد به شکل‌گیری ژئوپلیتیک شیعه در تقابل با ژئوپلیتیک سنی بعد از اشغال عراق در سال ۱۳۸۲ ش. / ۲۰۰۳ م. هستند و مدعی‌اند: ایران به عنوان قوی‌ترین کشور شیعی منطقه، به دنبال استفاده از این واقعیت برای پیشبرد اهداف و منافع ملی خود است. مطابق این دیدگاه که هم از سوی برخی سیاست‌گذاران و هم کارشناسان مطرح شده است، احیای شیعه، نویددهنده شکل‌گیری یک خاورمیانه جدید، حول شکاف مذهبی شیعه و سنی است. شاید زمانی که کاخ سفید در پی اجرا و تدارک طرح خاورمیانه بزرگ^۱ بود، فکر نمی‌کرد نفوذ ایران و شیعیان بیش از گذشته شود، اما پیروزی شیعیان در انتخابات عراق، پیروزی حزب‌الله لبنان در جنگ ۳۳ روزه بر ضد اسرائیل غاصب و ... اوضاع منطقه را تغییر داد (پورا احمدی و جمالی ۱۳۸۸: ۱۱).

اندیشمندان و محققان در تفسیر تبعات اشغال عراق ۱۳۸۲ ش. / ۲۰۰۳ م. توسط نیروهای امریکایی، از پدیده قدرت‌گیری شیعیان نام برده، برای وصف این پدیده، از مفاهیمی چون «احیای شیعه»^۲، «خیزش شیعه»^۳، «پان شیعیسم»^۴، «بین‌الملل شیعه»^۵، «رنسانس شیعه»^۶، «بلوک شیعه»^۷، «امپراتوری شیعه»^۸، «شیعیستان»^۹ و «بیداری شیعه»^{۱۰}، استفاده کرده‌اند. در این باره دو ادعای هم‌زمان مطرح شد: نخست اینکه

---

۱. طرح خاورمیانه بزرگ برای نخستین بار در ۱۲ سپتامبر ۲۰۰۲ توسط کولین پاول مطرح گردید. هم‌زمان آقای پاول، تأسیس بنیاد انترپرایز (Enterprise) را اعلام کرد و متعهد شد امریکا به کشورهایمانند عربستان سعودی، لبنان، الجزیره و یمن برای الحاق به سازمان تجارت جهانی کمک نماید، مناسبات تجاری دوجانبه خود را با کشورهای نظیر مصر و بحرین گسترش دهد، از برنامه‌های منطقه برای انجام اصلاحات سیاسی، اجتماعی و اصلاح نظام آموزشی حمایت نماید و از مبارزات شهروندان منطقه برای کسب آزادی‌های سیاسی و استقرار دموکراسی پشتیبانی کند.

2. Shia Revival
3. Shia Rising
4. Pan-Shiism
5. Shia International
6. Shia Renaissance
7. Shia Bloc
8. Shia Empire
9. Shiitestan
10. Shia Awakening

اینکه قدرت گیری شیعیان در منطقه منجر به شکل گیری یک بلوک شیعی شده است و دوم، این بلوک شیعی، توسط تهران هدایت می شود و در آینده نیز، هدایت این بلوک با ایران خواهد بود (Walker 2006: 111). در همین باره، مَلِک عبداللّه، پادشاه اردن ادعا کرد: «نتیجه اصلی جنگ در عراق، شکل گیری یک هلال شیعی تحت کنترل ایران بوده است». از دیدگاه او:

اگر احزاب یا سیاستمداران طرفدار ایران، بر دولت جدید عراق مسلط شوند، یک هلال جدید شامل جنبش‌ها یا حکومت‌های مسلط شیعه از عراق، سوریه و لبنان ظاهر خواهد شد که موجب برهم زدن موازنه قوای موجود میان شیعه و سنی شده، چالش جدیدی برای منافع امریکا و متحدانش خواهد بود... برنامه ریزان استراتژیک در دنیا باید در مورد این احتمال آگاهی داشته باشند (Wright & Baker 2004: 87).

چند ماه بعد در شهریور ۱۳۸۴ / سپتامبر ۲۰۰۵ وزیر خارجه عربستان سعودی در سفر به امریکا از نگرانی دولت متبوعش درباره چیزی که وی «تحویل عراق به ایران» در نتیجه حمله امریکا به این کشور نامید، سخن راند (Ehteshami & Zweiri 2007: 133). سپس در فروردین ۱۳۸۵ / آوریل ۲۰۰۶ رئیس جمهوری مصر در مصاحبه‌ای با تلویزیون العربیه، اظهار کرد: «شیعیان در کشورهای عربی به ایران وفادارترند تا به کشورهای دیگر که در آن زندگی می کنند» (Walker 2006: 61). وی افزود: «ایران بر شیعیان عراق که ۶۵ درصد جمعیت این کشور را تشکیل می دهند، نفوذ دارد» (AL Jazeera News April 2006: 21).

امریکا و مفهوم سازی جدید

غربی‌ها و از جمله امریکا در مسیر سیاست گذاری‌های خود در مناطق مختلف، گاه برای چارچوب دادن به اهداف و سهولت در پیگیری منافع خود، دست به آفرینش مفاهیمی می زنند تا با ذهنیت سازی مناسب با برنامه‌های خود، آن مفهوم و گفتمان را بر منطقه حاکم کنند و زمینه حضور فیزیکی خود را فراهم آورند. مفهوم سازی هلال شیعی نیز همان طور که در زیر خواهد آمد، پیرو چنین امری ابداع شده است.

پس از حوادث ۲۰ شهریور ۱۳۸۰ / ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ آمریکا بر اساس رویکرد نو واقع‌گرایی تهاجمی و در چارچوب حمله «پیش‌دستانه»، (Preemptive Attack 2003: 72) خود را مجاز به بهره‌گیری از قدرت نظامی برای مقابله با تروریسم^۱ می‌داند تا از این رهگذر، دستیابی بیشتر خود به نفت و گاز را تضمین کند. آمریکا با هدف تلاش برای تحمیل هژمونی^۲ خود در خلیج فارس، سیاست اعلام نبرد با تروریسم، مقابله با «کشورهای سرکش»^۳ جلوگیری از گسترش سلاح‌های کشتار جمعی و مبارزه با اسلام‌گرایی را در چارچوب سیاست‌های اعمالی حفظ امنیت اسرائیل غاصب و کنترل مستقیم در زمینه‌های استراتژیک جهان اسلام مطرح ساخته است (دهشیری ۱۳۸۳: ۱۱۵). در واقع در پی سقوط صدام، آمریکا در فکر ایجاد ابزار دیگری است تا کارکردها و نقش سابق خود را در منطقه خلیج فارس احیا کند.

به نظر می‌رسد این کشور، هراس افکنی از طریق خطرهای شیعه و پیامدهای ناشی از قدرت‌گیری شیعیان در منطقه را - در کنار ابزارهای دیگر - مدنظر دارد. حوادث ۲۰ شهریور ۱۳۸۰ / ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و به دنبال آن اشغال عراق، باعث حضور بیش از پیش و پررنگ‌تر آمریکا در منطقه و این بار در مرکز این مخزن عظیم نفتی، یعنی کشور عراق شد؛ اما با توجه به تجربه‌های تاریخی در اعتراضات مردمی نسبت به حضور بیگانگان در منطقه به نظر می‌رسد فضای هراس‌آلود ناشی از خیزش شیعه و نیز هراس افکنی امریکاییان در منطقه خلیج فارس، با تأکید بر بهانه‌هایی چون خطر اشاعه باورهای شیعه به کشورهای خلیج فارس خصوصاً از سوی ایران، برهم زدن امنیت در لبنان و فلسطین توسط ایران و سوریه و برهم زدن امنیت و ثبات در منطقه توسط حزب‌الله، این امکان را برای آمریکا فراهم می‌آورد تا بتواند حضور دائم و بلندمدت خود را در منطقه، به‌رغم کاهش نیروها در عراق و گسیل بخش مهمی از آنان به افغانستان تضمین کند.

---

1. Terrorism

۲. هژمونی (hegemony) از واژه هژمون یونانی به معنای رییس یا فرمان‌رواست و هم‌اکنون به تسلط یا تفوق کشوری بر کشورهای دیگر از طریق دیپلماسی یا تهدید به اطاعت و یا پیروزی نظامی اطلاق می‌شود.

3. Rogue States

منافع ایالات متحده در هر دولت امریکایی، به سبب نفت، به واسطه نقشی که در چرخه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورهای صنعتی دارد، با خاورمیانه سروکار طولانی خواهد داشت. منافع دراز مدت، امریکا را متقاعد کرده است که باید به طور ریشه‌ای با بازیگرانی که در جهت خلاف منافع ملی امریکا عمل می‌کنند، برخورد کرد. در شرایط فعلی، تخریب توان سیاسی - نظامی به تعبیر غرب، رادیکالیسم اسلامی^۱ به منظور توسعه دموکراسی و ایجاد «ساختار بازار» در منطقه خاورمیانه هدف اصلی امریکاست که آن را می‌توان در قالب طرح خاورمیانه بزرگ مشاهده کرد. در این راستا، می‌توان مدعی شد که جنجال‌ها و مانورهای تبلیغاتی و سیاسی درباره قدرت گرفتن شیعیان یا آنچه شکل‌گیری هلال شیعی می‌نامند، با هدف همین تداوم و ثبات هژمونیک امریکا قابل طرح و بررسی است (جمالی ۱۳۸۶: ۹-۱۰).

واقعیت آن است که خلیج فارس به عنوان مهم‌ترین و بزرگ‌ترین مخزن نفتی جهان، نقش تعیین‌کننده‌ای در سرنوشت اقتصادی جهان دارد. با توجه به بحران موجود انرژی در دنیا، تازمانی که نفت بهترین و ارزان‌ترین منبع انرژی مطرح تلقی می‌شود و ترانزیت نفت از تنگه هرمز برای کشورهای غربی اهمیت خاص دارد، قدرتی که بخواهد کنترل سیاسی جهان را به دست آورد، از طریق خلیج فارس و استفاده از اهرم انرژی آن، قادر خواهد بود به اهداف خود نایل آید. بنابراین شگفت نخواهد بود اگر در راه اجرای استراتژی دفاعی، خلیج فارس به عنوان بزرگ‌ترین مخزن انرژی جهان، کانون توجه جهانی امریکا قرار گیرد.

حضور امریکا در منطقه خلیج فارس، این امکان را برای واشنگتن فراهم می‌سازد تا کنترل نفت جهان را در اختیار بگیرد. علاقه‌مندی امریکا به خلیج فارس، از زاویه کنترل عواملی چون انرژی برای استوارسازی رهبری جهان، جنبه استراتژیک دارد. واشنگتن حاضر نیست اتحادیه اروپا یا دیگر قدرت‌های فرامنطقه‌ای همچون چین و روسیه در این منطقه قدرت یابند یا به سرمایه‌گذاری در زمینه‌های انرژی مبادرت ورزند. هدف

---

۱. رادیکالیسم اسلامی، اصطلاحی است که کشورهای استعمار برای گروه‌های اسلامی مخالف سلطه غرب به کار می‌برد.

امریکا از حضور نظامی مستقیم در خلیج فارس، ضمن دسترسی بلندمدت به نفت، کنترل قیمت آن و در اختیار گرفتن نبض اقتصادی اروپا، چین، ژاپن و هند است (دهشیری ۱۳۸۳: ۱۲۴-۱۲۳).

یکی از اهداف سناریوسازی‌هایی که امریکا برای کنترل بر منطقه نفتی خلیج فارس انجام می‌دهد و در قالب طرح هلال شیعی اجرا می‌شود، درگیری‌های فرقه‌ای، نژادی، قومی و مذهبی در منطقه خاورمیانه و خصوصاً خلیج فارس است. فوری‌ترین پیامد و منافع چنین سناریوها و طرح‌هایی (هلال شیعی) ایجاد بهانه‌های لازم برای حضور دائم و بلندمدت و کم‌هزینه نیروهای نظامی امریکا در منطقه است. واقعیت آن است که ضرورتاً ظهور و قدرت‌گیری شیعیان نمی‌تواند باعث نگرانی امریکا شود؛ چه اینکه حتی می‌تواند فرصت‌های تازه‌ای برای امریکا خلق کند؛ برای مثال این موضوع می‌تواند باعث تسریع در روند دموکراسی‌سازی در منطقه شود؛ زیرا شیعه انرژی بالایی برای مردم سالاری دینی دارد اما نباید فراموش کرد که به دلیل تضادهای ماهوی مردم سالاری شیعی با مردم سالاری غربی، امریکا را همچنان در کنار حکومت‌های دیکتاتور سنی نگه داشته است (Naser & Takeyh 2008: 60).

دولت امریکا با استفاده از اهرم تبلیغاتی «قدرت‌گیری شیعیان» و ایجاد ترس از طریق آن در بین کشورهای منطقه، خواهان حضور دائم در منطقه است. این کشور با خروج رسمی از عراق در ۲۴ آذر ۱۳۹۰/۱۵ دسامبر ۲۰۱۱ سعی در کاهش فشارهای بین‌المللی و منطقه‌ای بر خود دارد اما حضور غیررسمی و غیرنظامی خود را در قالب شرکت‌های نفتی و اقتصادی و سرویس‌های امنیتی و همکاری با رژیم صهیونیستی در حمایت از گروه‌های تروریستی القاعده و سلفی‌ها و نیز تروریست‌های قومی، مانند پژاک و پ.ک.ک حفظ کرده است.

این سیاست، یعنی حضور دائم نیروهای امریکایی در عراق، چنان برای منافع ایالات متحده حیاتی است که حتی دولت دموکرات او با ما نیز تصمیم خود را مبنی بر حضور دائم سی‌هزار نیروی نظامی امریکا در عراق، اعلام کرده بود (The New York Times 2009: 3).

در نتیجه، دست‌مایه قرار دادن خطر قدرت‌گیری شیعیان در عراق و منطقه می‌تواند سیاست مؤثری در راه حضور کم‌خطر و کم‌هزینه نیروهای امریکایی قلمداد شود.

بر اساس ذهنیت مقامات و استراتژیست‌های جنگ و اشنگتن، امریکا می‌تواند با ایجاد کانون‌های جدید بحران و دامن‌زدن به اختلاف‌های مذهبی، نژادی و جغرافیایی، بر بازار انرژی خاورمیانه تسلط یابد و بلکه جهان را به انحصار خود درآورد و حتی اروپا را در قلمرو «امنیت و انرژی» به خود وابسته سازد (روزنامه جمهوری اسلامی ۱۳۸۶: ۲).

درباره رابطه انرژی با پیدایی هلال شیعی، نوام چامسکی^۱ می‌گوید: «ذخایر انرژی خاورمیانه در تصرف و سیطره هلال شیعی قرار گرفته و امریکا برای مهار مؤثر صنایع انرژی، ناچار است در خاورمیانه حضور داشته باشد و دیگران را از هلال شیعی بترساند» (روزنامه جمهوری اسلامی ۱۳۸۶: ۷). وی مدعی است: «کنترل ایران بر هلال شیعی، وحشتناک‌ترین کابوس برای امریکاست» (همان). این کشور با استفاده از حربه مذهبی - اعتقادی سعی دارد بهانه‌هایی ایجاد کند؛ چرا که ایالات متحده کاملاً به جایگاه و اهمیت مسائل مذهبی و قومی در زندگی مردم و نیز تداوم حکومت‌های کشورهای این منطقه از جهان، واقف است. این‌ها مسائلی هستند که نه تنها برای توده‌های مردم این منطقه، بلکه برای حکومت‌های آن نیز از اهمیت شایان توجهی برخوردار است؛ زیرا نقش خود را در استحکام حکومت‌ها و نیز فروپاشی آن در منطقه در طی دوران حاضر، نشان داده است که می‌توان در نقش‌آفرینی این عوامل در پیروزی انقلاب ایران و فروپاشی سلسله پهلوی و نیز نقش آن در بسیج مردم ایران در دفاع از کشور در ۸ سال جنگ تحمیلی صدام بر ضد ایران، اشاره کرد.

خطر هلال شیعی برای تداوم حکومت‌های منطقه و نیز تهدید اعتقادات مذهب سنی که از سوی دستگاه‌های سیاسی - تبلیغاتی امریکا تبلیغ می‌شوند، در حقیقت به منظور ایجاد هراس در بین حکومت‌های منطقه و مردم سنی مذهب است. از این طریق، امریکا قصد دارد آن‌ها را برای دفع این خطر موهوم بسیج کند و چون یکی از ابزارهای دفع

---

^۱- Noam Chomsky

هر گونه خطر از سوی این حکومت‌ها، توسط به قدرت‌های فرامنطقه‌ای و حضور آن‌ها در منطقه است، مفهوم‌سازی هلال شیعی توسط امریکا را می‌توان با این گفته دکتر مجتهدزاده بیشتر توضیح داد:

هدف این توطئه آشکار (هلال شیعی)، عبارت است از: معرفی یک هلال ژئوپلیتیک که از ایران و به رهبری ایرانیان آغاز می‌شود، عراق و سوریه را در بر می‌گیرد و به حزب‌الله در لبنان و حماس در فلسطین پایان می‌یابد. این مجموعه تخیلی که توطئه‌گران شکل جغرافیایی آن را هلال مانند فرض و ترسیم کرده‌اند و به گفته ملک عبدالله، پادشاه اردن، بزرگ‌ترین منابع سوختی فسیلی جهان از تنگه هرمز تا دریای خزر را در اختیار دارد، می‌خواهد از راه گسترش عملیاتی مانند عملیات حماس و حزب‌الله، بر جهان اسلام برتری گرفته، اسرائیل [غاصب] را نابود کند (مجتهدزاده ۱۳۸۵: ۷).

نتیجه‌گیری

از بررسی انجام شده می‌توان نتیجه گرفت که قرارگیری شیعیان در مناطق حساسی که بیشترین انرژی فسیلی و به‌ویژه نفت را دارا است و تقابل آن‌ها با غربی‌ها و جریان‌های رادیکال اهل تسنن همچون وهابی‌ها در عربستان سعودی سبب شده تا زمینه‌ای ژئوپلیتیکی برای آفرینش مفاهیم جدید سیاسی توسط بازیگران درگیر در منطقه فراهم گردد. از سوی دیگر ایالات متحده با درک وضعیت خاص خاورمیانه و نیاز شدید به انرژی نفت و کنترل بر این انرژی نیز و در دست گرفتن نبض اقتصادی کشورهای اروپایی، چین، ژاپن و هند، همواره می‌کوشد حضور خود را در منطقه خاورمیانه و به‌ویژه حوزه خلیج فارس حفظ کند. این امر سبب می‌شود ایالات متحده به دنبال راهکاری برای مشروعیت‌بخشی به حضور دائم خود در منطقه باشد. در نتیجه، این کشور همواره در پی رصد زمینه‌های ژئوپلیتیکی بحران‌زاد در منطقه و استفاده از آن‌ها برای لزوم حضور خود است. بنابراین، تقابل بین شیعیان و وهابی‌ها و سایر گروه‌های سلفی که امروزه هدایت فکری - سیاسی بسیاری از اعراب را در دست گرفته‌اند و نیز

تقابل شیعیان با امریکا و انقلابی بودن آن‌ها و نیز استقرار شیعیان در مراکز و مناطق نفت خیز و هراس امریکا از این وضعیت، باعث شده تا این بار دست به مفهوم سازی در جهت کنترل تشیع از یک طرف و در واقع مشروعیت بخشیدن به حضور دائم خود از طرف دیگر بزند و به معرفی هلال شیعی و خطر اتحاد شیعیان در قالب این هلال برضد غربی ها و سنی ها بپردازد. بنابراین، مشخص می گردد که ژئوپلیتیک انرژی با تأکید نفت، نقش اصلی را در پیدایی هلال شیعی ایفا می کند که سبب شده امریکایی ها برای نفت، دست به مفهوم سازی هلال شیعی بزنند.

کتابنامه

- اطاعت، جواد (۱۳۸۸). «نفت، ژئواکونومیک و امنیت ملی ایران»، موجود در وب سایت رسمی دکتر جواد اطاعت: etaat.ir
- پورا احمدی، حسین؛ جمالی، جمال (۱۳۸۸). «طرح هلال شیعی: اهداف، موانع و پیامدها»، فصلنامه شیعه شناسی، سال هفتم، ش ۲۶.
- تقی زاده، محمود (۱۳۸۳). «شیعه و مذاهب دیگر»، فصلنامه تخصصی شیعه شناسی، سال دوم، شماره ۸۵.
- توال، فرانسوا (۱۳۸۲). ژئوپلیتیک شیعه، ترجمه کتابیون باصر، تهران: ویستار.
- جمالی، جمال (۱۳۸۶). «هلال شیعی و همزونی امریکا»، فصلنامه شیعه شناسی، سال پنجم، ش ۲۰.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۳). مناسبات آمریکا و اروپا: همسویی یا ناهمسویی؟ کتاب اروپا ۴، تهران، ابرار معاصر تهران.
- روزنامه جمهوری اسلامی ۱۰ مرداد ۱۳۸۶.
- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۷). ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس (با تأکید بر شیعیان)، تهران، سازمان جغرافیایی.
- فولر، گراهام. ای (۱۳۸۴). شیعیان عرب مسلمانان فراموش شده، قم: شیعه شناسی.
- کرامر، مارتین (۱۹۸۴). «تشیع، مقاومت و انقلاب»، مجموعه مقالات کنفرانس بین المللی دانشگاه تل آویو، دانشگاه تل آویو.
- کمپ، جعفری (۱۳۸۵). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه، ترجمه علی حیدری و سیدمهدی حسینی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۵). «طرح ژئوپلیتیک شیعه؛ توطئه ای بر محور جنایات صهیونیسم در خاورمیانه»، روزنامه اطلاعات، ۵ مرداد.

محمدی فومنی، حسین (۱۳۹۲). «تبلیغات و اقدامات شیعه‌هراسی در جهان»، خبرگزاری تابناک،

۱۷ تیر، tabnak.ir

Ajami, Foad (2006), *The Emerging Shia Crescent; Implication for U.S Policy in the Middle East*, June 5, Third Panel, Council Foreign Relations, New York, NY.

AL Jazeera News (2006), 12 April, at, <http://english.aljazeera.net>.

BP (June 2007), *Statistical Review of World Energy*.

Christoph Daenzer- Vanotti (2001), *Gert von der Groeben*, Jan Zilius, Eckpunkte einer zukunfftigen Energiepolitik im Europaeischen Binnenmarkt, Electronic ed: FES Library, Bon.

Christoph Pröfrock, Matthias (2007), *Energi eversor gungssi cherheit im Recht der Europ□ischen Union/Europ□ischen Gemeinschaften*, Eberhard-Karls-Universität, Tübingen.

Ehteshami, A, and Zweiri Mahjoob (2007), *Iran and the Rise of Its Neocoservatives*, (London: T13 Tauris).

Financial Times Deutschland, (2007), Ausgabe vom.

IEA (2004), *World Energy Outlook*, Zusammenfassung.

BP (2013), *Statistical Review of World Energy*, <http://www.bp.com/statisticalreview>.

BP (2007), *Statistical Review of World Energy*, <http://www.bp.com/statisticalreview>.

Walker, Martin (2006), "The Revenge of the Shia" *Wilson Quarterly*, Autumn.